

Ütő Endre, a németek szemében különncnek tetsző operaénekes, napjainkban a *Magyar Állami Operaház* megbízott operagazgatója. Nem a felsőbbség, hanem a művésztársak bizalmából. Hosszú ideig tartó elvonultsága miatt a közvélemény kevésbé ismeri. Jogos tehát, hogy első kérdésünk így hangozzék:

– *Kicsoda ön, Ütő Endre?*

– Szüleim háromszéki székelyek. Apai nagyapám unitárius esperes, apám bíró volt. Még az első bécsi döntéskor kerültek Magyarországra. Menekültek az erdélyi jövő elől, hiszen pontosan látni lehetett, hogy az ő hagyományos liberális és demokrata gondolkodásukkal üldöztetésnek lennének kitéve. Én tehát már Budapesten, Kőbányán nevelkedtem, afféle flasztert koptató vagányként. 1937-ben születtem. Az

akkortól is számítható korszakok léghőre – az elementáris propaganda miatt is – néhány korombéli fiút magával ragadott. Apám azonban soha nem rezonált az ideológiai szélsőségekre, s ettől a veszélytől engem is mentett. Úgy fogalmazta meg a véleményét: „Hogy lehet megbízni egy olyan rendszerben, amely csalással szerezte meg a hatalmat?”

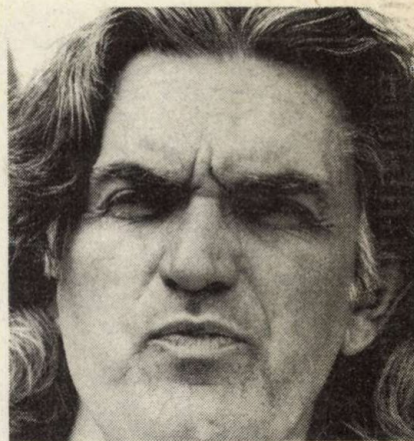
– *Önt unitáriusnak keresztelték meg. Kőbányán nem sok unitárius legény köszálhatott...*

– Otthon azt tanultam, hogy a XV. századi reformáció nem vitte végig eredeti küldetését, a forradalmi gondolkodás érvényre juttatását a dogmatikus gondolkodás fellett. A folyamat Kálvinnál megrekedt. Úgy tartottuk, s tartom én is a mai napig, hogy egyedül az unitáriusok tartottak ki azon forradalmi eszmék mellett, amelyekért a

reforáció a küzdelmet elkezdte. A vallásom büszkévé, a gondolkodást illetően pedig bátorrá tett. „Isten benned van!” – hallom ma is. Hiszek tehát az emberben, de nem hiszek minden embernek! Idáig tehát minden rendben lett volna...

– *Ha nem művészi pályára megy, ugye?!*

– Igen, ámbár a művészpálya – akárcsak az unitárius vallás és az abból fakadó szemlélet – az átlagosnál nagyobb szellemi szabadságot nyújtott a számomra. Nálunk Magyarországon, s ezeken a közép-kelet-európai tereken, a politika az utóbbi fél évszázadban katasztrofálisan összefonódott az egzisztenciával. Az én egzisztenciám azonban nem fonódott össze a politikával. A bolsevizmust nem tudtam elfogadni, de belső nyugalmamat tökéletesen biztosította a belém nevelt és felismert tény, hogy a

„Isten benned van! – hallom ma is.”

● **Csalókban nem lehet bízni**

● **Csodálja kortársait**

● **Énekes, szakszervezetis, igazgató**

● **Az operaművészeket rehabilitálni kell!**

KETTESBEN

Ütő Endrével,

A MŰVÉSZET SZOLGÁLÓJÁVAL

A lovasberényi parasztház eresze alatt fafaragások, az udvarban, de még hátul a kertben is faszobrok, kerámiák. A szobák bútorzata, a konyha berendezése néprajzi gyűjteménybe illik. Ide húzódtott vissza a nagy sikerek múltával Ütő Endre, a Magyar Állami Operaház magánénekes. Előbb csak lovakkal foglalkozni és olvasni, elmélkedni, aztán faragni, majd kerámiázni, később pedig a magyar operaművészetéről és a magyar nemzeti művelődésről kiérlelt gondolatait rendszerezni, papírra vetni. E gondolatok aztán postára kerültek, hogy (az akkori) kormányzat illetékesei kevésbé legyenek nyugodtak a művészek együgyűnek képzelt lojalitása felől.

politikai hatalomnál mindig nagyobb a szellem, a kultúra, a művészet hatalma.

– *Az viszont nyugtalanít-hatta volna, hogy az országban a szemünk láttára ment végbe a szellemi és a kulturális élet leértékelése...*

– Nemcsak nálunk, a nyugati társadalmakban is. Igaz, idehaza drasztikusabban és kártékonyabban. Miután tudatára ébredtem ennek, írásaimban, amelyeket elküldtem az illetékeseknek, tiltakoztam is az aggasztó folyamat ellen. Hangoztattam, hogy a kultúra leértékelődése nemzetileg és gazdaságilag is veszélyes. Sem a civilizált országokhoz, sem azok gazdaságához nem zárkozhatunk fel a művelődés igényének felkeltése és folyamatos ébrentartása nélkül. Most sem más a helyzet. A nyugati gazdaságba történő integrálódáshoz műveltség kell. A történelem is erre okít bennünket, hiszen a zsidó, a görög, a római, a keresztény kultúra a korabeli társadalmakban kiegyensúlyozó szerepet játszottak. Ezek a kultúrák súlyukat, fontosságukat tekintve, a gazdasággal egyenértékűek. A *Németb-kormány*nak írott levelemben is ilyen értelemben érveltem. Ők már felismerték ugyan, hogy az oktatás, a művelődés, az egyházak alapvető jelentőségű érték-hordozói a magyar társadalomnak, az általam nagyrabecsült *Antall-kormány* azonban ezt a felismerést még nem vitte tovább. A

költségvetés döntőnökeiben kell tudatosítani a kulturális szegénység veszedelmes voltát. Szűklátókörűségükben egyelőre nem fogják fel, hogy egy civilizált társadalom a műveltség hasznát akkor is leföldözi, ha nincsenek számokban kifejezhető eredményei.

– *Őn most politikusként beszél... Miért fordult a politika felé? Könnyen megkaphatja, hogy operaénekesi kudarcait kompenzálja a közéleti szereplésével, hiszen huszonévesen szinte berobbant az operaszínpadra, aztán az évek múlásával egyre kevesebb és egyre kisebb szerepeket kapott...*

– Nem tudtam igazán operaénekes lenni. Eredetileg színésznek készültem, aztán gyerekkoromban felszólítottak, hogy képzőművészeti pályára kellene mennem. Végül mégis operaénekesnek tanultam. Valóban jól indultam... Az operaműfaj ilyen szempontból talán a legcsodálatosabb: egyesül benne a drámai, a színészi, az énekesi, sőt, a tablószerű színpadképeknek köszönhetően, a képzőművészeti tehetség, amelyek mind élnek bennem. Csakhogy valamivel nem számoltam eléggé! Operaénekes csak az legyen, aki megszállottja a szakmának! A torkának. Aki a minőség áldozata tud lenni a saját hangszálán csüngve. A mai világban, amikor hang nélküli emberek a technika jóvoltából az egész földkerekségen ismertté válhatnak,

egyedül az operaénekes az, aki pusztán pár centis izomkötegenek kimunkálásával, tehát a technika segítségével nélkül művész lehet. Ezért aztán az operaénekesek aszketikus életet kell éljenek. Fiziológiai elefántcsonttoronyba vonulnak vissza, minden gondolatuk akörül forog: – Mi lesz a hangommal? Az operaszínpadon ugyanis nincs más szempont, csak az, ki, milyen tisztán éneklí ki az adott hangot! Kizárólag a hang szépség számít. Erre az aszkézisre, éppen mert bennem együtt és egyenlő erővel éltek az egyéb törekvések is, nem voltam képes. Ugyanakkor csodálom kortársaimat, és lenyűgöz aszkézisük, meghatódom megszállottságuktól, ahogyan a magyar operaszínpadot szolgálják, és a nemzetnek elismerést, rangot szereznek. És szegénynek tartom, düh önt el, hogy mindezért még a „volt” szocialista országok közül is hazám becsüli a legkevésbé őket.

– *Mi régóta ismerjük egymást, így nem csak ebből a beszélgetésből tudom, hogy Útő Endre magánénekes székely ősei példájára sokoldalú fűró-faragó, szőlész-kedő, lótarló, sárból épületeket tapasztó-rakó, szobrászkodó, s ki tudja, még mi mindent művelő ember. Ugyanakkor eszejáró, vagyis gondolkodó is, aki foglalkozik a magyarság őstörténetével, néprajzával, filozófiatörténetével... S lám, a napi politikával is. Normális ez?*

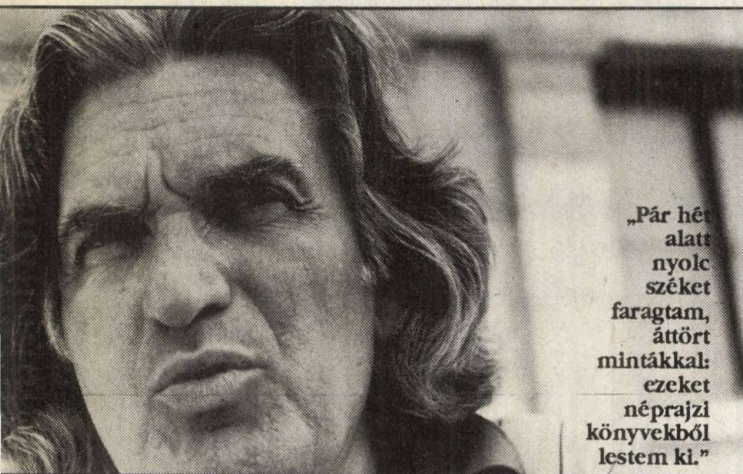
– Biztosan nem mindenkinél. Az előbb elmondtam, hogy én nem tudtam igazán operaénekes lenni. Ebből következik, hogy az éneklés mellett – ami azért mindig nagy szerelmem marad – nekem maradt kihasználatlan emberi és szellemi kapacitásom, fölös energiám. Harmincévesen érdeklődni kezdtem a néprajz iránt. Így jutottam el Lovasberénybe, a 200 éves műemlék parasztházhoz, amibe első pillantásra beleszerettem. Megvettem, s azóta ez a ház jelenti számomra a teljes és igaz élet esélyét. A metafizikusan

felfogott, földközeli élet által nyújtott, elvehetetlen és megtagadhatatlan egzisztenciát, a teljes életet, a gondolkodás, a személyes döntés és cselekvés szabadságát. Az akkori-ban még sokak által megvetett, földtúrónak csúfolt, ma már általánosan irigyelt paraszti közösség (a kétkézi lét, az egyéni gazda önálló gondolkodásának hagyományát) sugárzó parasztház felszabadította a bennem szunnyadó reneszánsz képességeket és vágyakat, s e nemzeti indulatokat. Negyvenéves múltam, amikor faragni kezdtem, és magyarként is megerősödtem.

– *Emlékszem az első saját faragású székere. Mikor elkészült, és megmutatta, ráült, hogy lássuk, kibírja a súlyt! Csodálkozott...*

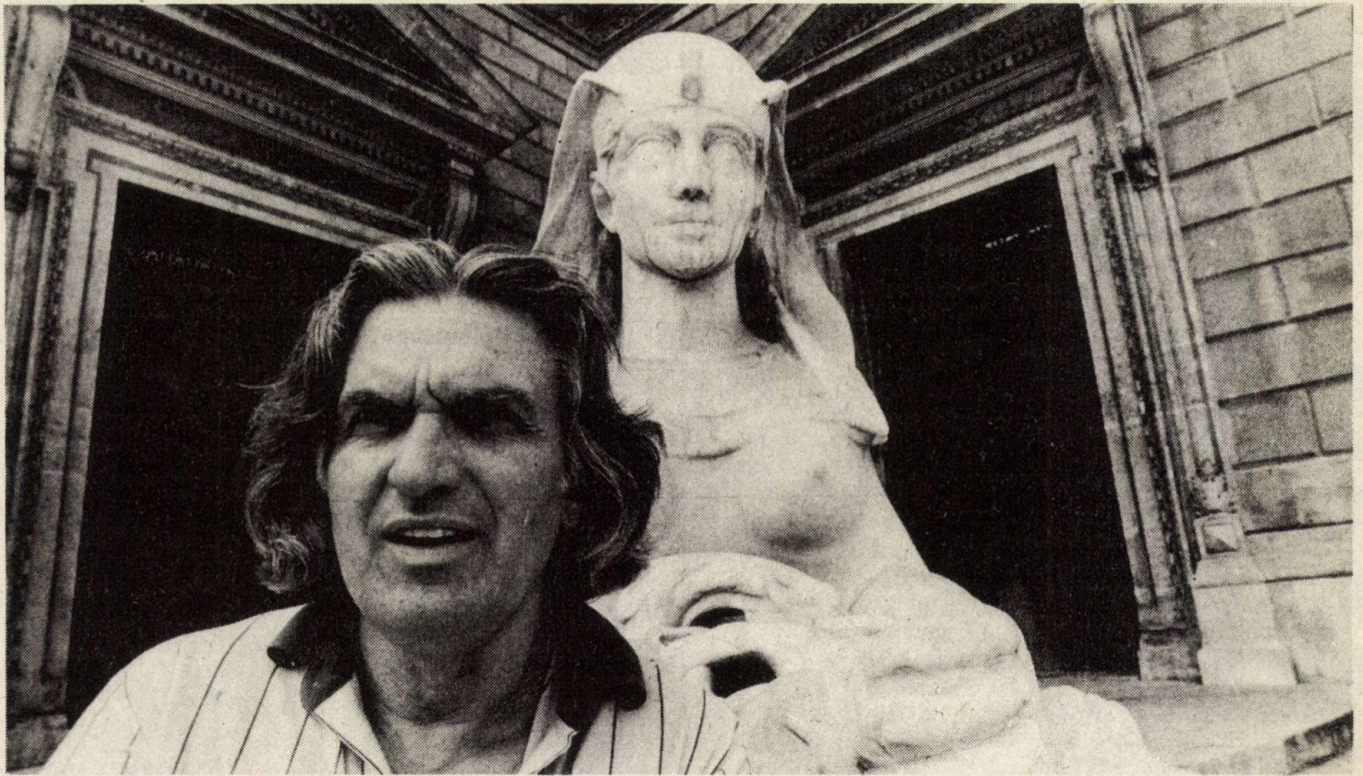
– Tényleg csodálkoztam, azon meg még inkább, hogy pár hét alatt nyolc széklet faragtam, áttört mintákkal; ezeket néprajzi könyvekből lestem ki. Közben pedig annyira belejöttem a faragásba, hogy már hagytam menni szabadon a kezem. Indát, virágot, leveleket rajzoltam, több mint háromszáz lapra. A rajzokat elvittem egy néprajzos barátomhoz: „Nézd, meg – kértem. Milyen motívumok ezek?” Hosszasan szemlélte őket, aztán megdöbbenésemre felmondta családom származásának történetét. Felismerte a székely, a magyar motívumokat, a délkelet-ázsiai néprajzi atavizmusokat a mai Irán, Kína területéről... Képzelted, mit éreztem. A kezem alól kikerülő motívumokat ettől kezdve elneveztem „Génhíradó”-nak. S rászántam magam hommege-ok (Kodály, Bartók, Tamási Áron és a többiek), azután pedig a magyar népballadák faragására. Hatvannyolc balladát faragtam meg, vagy mintáztam kerámiaiban. Megfogalmazva ezáltal nemzeti sajátosságainkat éppúgy, mint azt a nemzeti kulturális tőkét, amire most, mint politizáló közéleti ember, „megbízott operaigazgató”, bátran építhetek.

– *Ami elmondott, jellegzetesen művészi attitűdre vall. Alig felfogható szá-*

„Pár hét alatt nyolc széklet faragtam, áttört mintákkal: ezeket néprajzi könyvekből lestem ki.”

FOTÓ: HORVÁTH M. JUDIT

momra, hogy egy ennyire tipikusan művészi alkai hogyan vetemedhetik fellépni a közélet – nem színpadára, hanem – porondjára?

– Pedig a közéletiség is mindig megvolt bennem. Talán a székelyföldi bíró és papi őstől örököltem a szolgálat kegyelme iránti vonzódásom. Mert ne feledje, a közösség szolgálata a magyar történeti hagyományban egyáltalán nem a bolsevista elkötelezettség programhőseit jelentette, sokkal inkább és egyértelműen a nemzet érdekei és a helyi politikai-gazdasági-erkölcsi értékek plebejus képviselőjét. Ennek ellátásához szükség volt a műveltségre, amely a hatalmi érdekek és a plebejus szférák közt egyensúlyt tudott, vagy próbált tartani.

– No és Ütő Endrének ez sikerült?

– Természetesen mindedig nem sikerülhetett. A hetvenes évek közepén a Magyar Állami Operaház tag-sága szakszervezeti főbizalmi akart választani, ami egzisztenciálisan, de főleg kiváltság, védettség tekintetében komoly pozíciónak számított. Ám, mivel akkoriban még erősen manipuláltak

voltak az ilyen választások, nem beszélve a valódi mozgásteretek és döntési jogkörök hiányáról, a megtisztelő bizalom elől kiadalaztam. Nem vállaltam a főbizalmiságot. 1989 tavaszán azonban már határozottan éreztem a politikai légkör változását, s minthogy ismét szakszervezeti vezetőnek jelöltek, elvállaltam ezt a funkciót. Akkor még bizonyos elszántság kellett ehhez. Nem a hatalom avagy az igazgató bábjaként kívántam működni. Feltett szándékom volt elhatárolódni a munkaadóktól. Megtehettem, hiszen mint képzőművész, tizenhárom sikeres kiállítást tudtam magam mögött, s tudtam, hogy adott esetben immár képzőművészként is megélhetnék. Vezetéssel az Operaház szakszervezete elébement a politikai változásoknak. Már 1990 februárjában megalakítottuk a Művészeti Tanácsot. Így nem csupán a szakszervezet érdekvédelmi képviselőjére, de a szakmai kérdésekben való megnyilatkozásra is volt fórumunk. Amit azért tartok fontosnak, mert meggyőződésem, hogy az egészséges művészi gondolkodás ugyanolyan szükséges,

értékes és hasznos a nemzetnek, mint az egészséges politikai gondolkodás. S ha az ország szívében, Budapesten, s annak a szívében, a Magyar Állami Operaházban ez megvalósul és érvényre jut, akkor kihathat az egész ország, a nemzet szellemi és művészi fejlődésére is.

– Gondolja, hogy így látja ezt a kormány és a főváros vezetése is?

– Úgy gondolom, hogy mind a kormány, mind a főváros számára kikerülhetetlenek ezek a kérdések. Bécs-Budapest Világkiállítás például nem tudok elképzelni a Magyar Állami Operaház, az Erkel Színház, sőt az Operaház égisze alatt működő Margitszigeti Nagyszínpad megfelelő bekapcsolása nélkül. Tehát a kormánynak és a főváros új önkormányzatának is kell egyeznie velünk ahhoz, hogy a világ elé állhassanak. A mi társulatunk van olyan, hogy ezeket a színpadokat ellássa olyan előadókkal és műsorpolitikával, amelyet egy világkiállítást rendező országtól elvárnak. Ehhez azonban a kormány és a főváros részéről is merőben új szemlélet érvényre jutása szükséges.

„A költségvetés döntőnökeiben kell tudatosítani a kulturális szegénység veszedelmes voltát.”

– Vagyis: pénz?

– Igen, központi kérdés a pénz. De még előbb a döntés képessége. Hiszen az operánál több évre előre kell tervezni. A nyugati és a magyar sztárok naptárába mostanában kell beírni: Budapest! Ez nem megy pénz, döntés, s még előbb, a magyar operaművészek rehabilitálása nélkül!

– Ha jól sejtem, az Ütő Endre Alapítvány e rehabilitációra felhívó gesztus is.

– Pontosan! Nagyon jól látja! A magánénekesi és operaiszervezői fizetésem közti összeg mintegy százezer forint, amiből alapítványt hoztam létre, azzal a céllal, hogy a kamatot évente adományozzák egy fiatal magánénekesnek. A vak és a süket is láthatja, hogy részemről ez a gesztus mindenekelőtt felhívás – gesztusokra! A mai kormányzati és fővárosi vezetőknek – egyáltalán: bármilyen szintű vezetőknek – nem fognak hinni az emberek, ha nem tesznek gesztusokat!

DUTKA JUDIT